

BOLALAR PSIXIATRIYASIDA AUTIZM SPEKTRI BUZILISHLARI VA ULARNING KORREKSIYASI

Tursunbayeva Shohida Baxtiyor qizi
Alfraganus universiteti tibbiyot fakulteti
davolash ishi yo'nalishi 5-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada autizm spektri buzilishlari (ASB)ning bolalar psixiatriyasi amaliyotidagi ahamiyati, ularning klinik ko'rinishlari, tashxislash va korreksion-pedagogik yondashuvlari keng yoritilgan. Autizm bugungi kunda global muammolardan biri hisoblanib, u bolalarning ijtimoiylashuviga, nutqiy va kognitiv rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekistonda autizmli bolalar sonining ortib borishi ularni erta tashxislash, defektologik va logopedik yordamni yo'lga qo'yish, ijtimoiy reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqishni talab etmoqda. Maqolada psixoterapiya, maxsus ta'lim, musiqaterapiya, ergoterapiya va ota-onalar bilan psixoedukatsion ishlarning ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: autizm spektri buzilishlari, bolalar psixiatriyasi, tashxis, nutq rivojlanishi, korreksiya, defektologiya, psixoterapiya, reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv.

Kirish

XXI asrda bolalar psixiatriyasi sohasida eng dolzarb masalalardan biri autizm spektri buzilishlari hisoblanadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda har 100 nafar boladan kamida bittasi autizm tashxisiga ega. Bu ko'rsatkich oxirgi yigirma yil ichida uch baravar ortgani kuzatilmoqda. Autizm spektri buzilishlari bola shaxsiyatining

ijtimoiylashuv jarayonida, nutqiy faoliyatida, kognitiv salohiyatida sezilarli qiyinchiliklarga olib keladi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda bu muammo kengroq o'rganilmoqda. Respublika ruhiy salomatlik markazlari, tibbiyot oliygohlari va maxsus pedagogika institutlari tomonidan autizmli bolalar bilan ishlash usullari, logopedik va defektologik yordam ko'rsatish tizimi shakllantirilmoqda. Shu bilan birga, jamiyatda autizmga nisbatan tushuncha va to'g'ri yondashuvni shakllantirish dolzarbdir.

Autizm spektri buzilishlarining etiologiyasi va sabablari

ASBning kelib chiqishi murakkab bo'lib, bir nechta omillar ta'sirida yuzaga keladi:

- Genetik omillar – nevrologik rivojlanishga ta'sir etuvchi gen mutatsiyalari, irsiyatdagi xususiyatlar.
- Biologik omillar – homila rivojlanishi davridagi asab tizimi nuqsonlari, onaning homiladorlik paytidagi infeksiyalari.
- Ekologik omillar – kimyoviy moddalar, radiatsiya va ekologik muhitning salbiy ta'siri.
- Psixososial omillar – oiladagi stress, muloqot yetishmasligi, tarbiya sharoitlari.

Shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy ilmiy qarashlarda autizmni faqatgina tarbiya yoki psixososial omillar natijasi sifatida talqin qilish noto'g'ri hisoblanadi. Bu murakkab etiologiyaga ega bo'lgan nevropsixologik buzilishdir.

Klinika va asosiy simptomlar

ASB belgilari erta yoshdan namoyon bo'ladi. Ba'zi hollarda bola 1,5–2 yoshgacha normal rivojlanadi, keyin esa regressiya kuzatiladi. Umumiy simptomlar quyidagilardan iborat:

- Ijtimoiy muloqotdagi buzilishlar: bolaning suhbatdoshga qaramasligi, yuz ifodalaridan foydalanmasligi, ko'z bilan kontakt o'rnatmasligi.
- Nutqiy buzilishlar: so'zlarni kech o'zlashtirish, echolaliya, so'zlarning noto'g'ri qo'llanilishi.
- Xulq-atvor buzilishlari: takrorlanuvchi harakatlar, noodatiy qiziqishlar, bir xil predmetlarga qiziqib qolish.
- Sensor sezuvchanlikdagi o'zgarishlar: baland tovushlardan qo'rqish yoki befarqlik, ta'm va hid sezgilarining o'zgarishi.

Tashxislash usullari

ASB tashxisi kompleks yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy amaliyotda quyidagilar qo'llaniladi:

- Kuzatuv metodlari: bolaning ijtimoiy, emotsional va nutqiy faoliyatini kuzatish.
- Psixologik testlar: ADOS, CARS, ADI-R.
- Nevrologik tekshiruvlar: EEG, MRT orqali miya faoliyatini tekshirish.

- Logopedik va defektologik baholash: nutq rivojlanishi, idrok va kognitiv faoliyatni aniqlash.

O'zbekiston amaliyotida ko'proq logoped-defektologlarning kuzatuvlari asosida tashxis qo'yiladi, biroq xalqaro mezonlar joriy etilishi muhimdir.

Korreksion va reabilitatsion yondashuvlar

Autizmni davolashning universal "dori vositasi" mavjud emas. Shu bois asosiy e'tibor korreksion-pedagogik va psixoterapevtik ishlarga qaratiladi.

Psixoterapiya:

- Kognitiv-behavioral terapiya (KBT)
- Ota-onalar bilan maslahatlar
- Emotsional qo'llab-quvvatlash

Maxsus pedagogika va defektologiya:

- Muloqot ko'nikmalarini shakllantirish
- Individual ta'lim dasturlari
- Guruhiiy o'yinlar va ijtimoiy integratsiya

Logopediya:

- Nutq apparatini mashq qildirish
- So'z boyligini kengaytirish
- Kommunikativ mashqlar

Qo'shimcha metodlar:

- Musiqaterapiya
- Ergoterapiya
- San'at terapiyasi

Ijtimoiy moslashuv dasturlari:

- Maxsus maktablar va markazlarda integratsiya
- Ota-onalar uchun treninglar
- Jamiyatda autizmga nisbatan to'g'ri qarashlarni shakllantirish

O'zbekiston tajribasi va rivojlanish bosqichlari

So'nggi yillarda O'zbekistonda autizmga ega bolalar bilan ishlash bo'yicha markazlar tashkil etildi. Respublika maxsus pedagogika ilmiy-amaliy markazlari, psixologiya va defektologiya fakultetlarida mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Bundan tashqari, psixoedukatsion dasturlar keng joriy etilmoqda. Bu dasturlar ota-onalarga farzandining xatti-harakati va rivojlanishidagi xususiyatlarni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Shu orqali oilada sog'lom psixologik muhit yaratiladi.

Xulosa

Autizm spektri buzilishlari – bola shaxsiyatining ijtimoiy va kognitiv rivojlanishida chuqur ta'sir ko'rsatadigan ruhiy buzilishdir. Uni erta aniqlash va tizimli korreksion yondashuvlarni qo'llash bolaning keyingi hayot sifati uchun muhimdir. O'zbekiston sharoitida autizmlil bolalarga defektologik va logopedik yordam ko'rsatish, maxsus

ta'lim dasturlarini rivojlantirish hamda ota-onalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng qamrovli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bu esa nafaqat bolalarning individual rivojlanishiga, balki butun jamiyatning ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M., Saidahmedova N.A. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2018. – 356 b.
2. Rasulova Z.A. Defektologiya va maxsus pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 284 b.